

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان:
Phenomenology of Persian Garden Using Gestalt Psychological Theory of
(Perception (Case Study: Shahzadeh Mahan Garden
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

پدیدارشناسی باغ ایرانی براساس نظریه روان‌شناختی ادراک گشتالت (نمونه موردی: باغ شازده ماهان)

مهرداد عزیزی قهرودی^۱، علی عسگری^{۲*}

۱. پژوهشگر دکتری، گروه معماری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۸

چکیده

باغ ایرانی با سابقه درخشان خود، به‌عنوان بهترین الگوی منظرسازی در ایران، محصول تعامل انسان ایرانی در مواجهه با طبیعت است. این تعامل به‌صورت یک رابطه دوطرفه مابین انسان و طبیعت برقرار است و باعث تأثیر متقابل انسان و طبیعت بر یکدیگر می‌شود. هدف اصلی این پژوهش بازشناسی و تحلیل باغ ایرانی با تکیه بر دیدگاه روان‌شناختی گشتالت و تأثیر آن بر ادراک انسان از محیط پیرامون است. این تحقیق به چگونگی تأثیرگذاری اصول ادراک دیداری گشتالت بر انسان در درک نظام‌های کالبدی موجود در باغ ایرانی می‌پردازد. پژوهش حاضر با استفاده از روش پدیدارشناسی و پژوهش موردی در رویکردی قیاسی با ارائه ویژگی‌های روان‌شناختی و کارکردی موجود در باغ ایرانی به تطبیق قوانین گشتالت و نظام‌های کالبدی موجود در باغ شاهزاده ماهان کرمان می‌پردازد تا با بررسی آن‌ها سهم هر کدام را در استفاده از قوانین گشتالت بازیابد. در این روند با بهره‌گیری از قوانین ادراک گشتالت به ساده‌سازی هندسه موجود در باغ‌های ایرانی پرداخته و علاوه بر آن به تأثیر این قوانین در ادراک محیط پیرامون در نمونه موردی پرداخته شده است. باغ ایرانی به‌عنوان یک کل، حاصل پیوستگی عناصری است که به‌تنهایی از لحاظ کالبدی دارای معنی و مفهوم خاصی نیستند. در صورتی که با قرارگیری این عناصر در کنار یکدیگر (با تفکر، هندسه و جهان‌بینی خاص) مفهوم والایی به نام باغ ایرانی شکل می‌گیرد. باغ ایرانی بر نگرش و باورهای شخصی انسان ایرانی در مواجهه با محیط پیرامون متکی است و از همین رو تنها یک اثر هنری نیست بلکه یک پدیده فرهنگی و چندبعدی است.

واژگان کلیدی: باغ ایرانی، ادراک، هندسه، پدیدارشناسی، روانشناسی گشتالت.

مقدمه

پنج‌گانه دریافت کرده و در مغز و ذهن خود به تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازد. ردپای چنین تعاملی را در مواجهه انسان با محیط در باغ ایرانی به‌وضوح می‌توان یافت. باغ ایرانی به‌عنوان یک کل معنی‌دار دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که این ویژگی‌ها حاصل تعامل و هم‌نشینی اجزای تشکیل‌دهنده آن است. تاکنون نظریه‌ها و دیدگاه‌های متفاوتی در رابطه با تحلیل و بازشناسی نظام‌های کالبدی باغ ایرانی و همچنین مواجهه انسان با آن مورد بررسی قرار گرفته است. در این مقاله با استفاده از مطالعات تحلیلی اسناد تاریخی و مشاهدات میدانی از نمونه‌های شاخص

در منظر فیلسوفان تجربه‌گرا، انسان همواره در تعامل با محیطی است که خود جزئی از آن به شمار می‌رود، بنابراین رابطه انسان و محیط یک رابطه رفت و برگشتی و تعاملی است. ارتباط انسان با محیط اطراف خود از طریق پیام‌هایی است که از محیط اطراف خود دریافت می‌کند و دریافت این پیام‌ها از طریق کانال‌هایی به نام حواس صورت می‌پذیرد (ایروانی و خدا پناهی، ۱۳۹۴، ۲۳۳). انسان به‌عنوان فاعل و گیرنده، اطلاعات را از طریق حواس

قراین جمع‌آوری شده پیش و پس از مرمت، از ساختمان‌ها و محدوده باغات مورد بحث، متأثر از تصاویر و نقشه‌ها استوار شده، به تجرید فضاهای هندسی در آن‌ها پرداخته است. در ادامه پنج مرحله غوطه‌وری، نهفتگی، تهذیب، تکرار و ترکیب خلاق (Moustakas, 1994, 50)، در این پژوهش مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. در مرحله آغازین تحقیق تحلیل‌های میدانی و ارتباطی واسطه حواس در نمونه‌های شاخص، در ادامه شناخت و نمود دادن مفاهیم، سپس قیاس و روشنگری نموده‌ها، جستجوی تعدد و تکرار آن‌ها و در نهایت شناسایی الگوها، مورد توجه بوده است (محمدپور، ۱۳۹۷، ۲۴۰).

در مرحله نمونه‌گیری، نمونه‌ها به صورت شاخص محور در روش پدیدارشناسانه مورد توجه قرار گرفته که شاخص‌های اصلی آن‌ها قرارگیری در فهرست باغ‌های ایرانی ثبت شده در فهرست آثار جهانی ایران بوده است و در نهایت نمونه باغ ایرانی شازده ماهان، به عنوان نمونه مصداق انتخاب شده است. در جهت بالا بردن روایی پژوهش از ترفند کولایزی (Colaizzi, 1978)، اعتبار یافته از منظر دریافت مشابهت، مورد تحلیل قرار گرفته است (تصویر ۱).

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های پدیدارشناسی از پرکاربردترین انحاء تحقیقات کیفی هستند. دانش پدیدارشناختی را می‌توان مطالعه دنیای فردی به شمار آورد، به عبارت دیگر هدف اصلی این مهم تجربه بلاواسطه و فوری دنیا بدون توجه به پیش‌دوری‌ها، تصاویر و ایده‌های ذهنی موجود است. نظریات ادmond هوسرل^۱ (۱۸۵۹-۱۹۳۸) و مارتین هایدگر^۲ (۱۸۸۹-۱۹۷۶) از تأثیرگذارترین دیدگاه‌ها در باب دانش پدیدارشناسی است. بنا به تعبیر هوسرل، پدیدارشناسی طریق و شیوه‌ای جهت بررسی و واکاوی رویدادهاست، به بیان دیگر تحلیل شناخت آگاهانه خود، در این رابطه که چگونه اشیاء و یا پدیدارها در تجربه و ذهن ما ظهور و بروز می‌یابند. همچنین نظریات و عقاید هایدگر نیز، پدیدارشناسی را دانش و علمی می‌داند که به پدیدارها رخصت می‌دهد تا توسط خود عرضه گردند، در حقیقت آن گونه که خود را توسط خود و از جانب خود می‌نمایانند. بدین گونه در اندیشه هایدگر جایگاه انسان ثابت نیست و پیوسته در حال شکل‌گرفتن است و هیچ شکل او نهایی تلقی نمی‌گردد (نیچه و دیگران، ۱۳۸۵).

ادراک به عنوان مرحله‌ای که در آن اطلاعات ارسال شده توسط حواس به مغز و دستگاه عصبی، سازمان‌دهی و تفسیر می‌شود (پاکزاد و بزرگ، ۱۳۹۱) در گستره ذهنیت پدید می‌آید. گوستاو فخر ادراک را وابسته به تجزیه و تحلیل صورت پذیرفته بر روی محرک حسی تلقی نمود (Fechner, 1860). اما در نگاه کلان‌تر در این خصوص عوامل متنوعی دخالت دارند که باورها، نوع

مورد بحث و بررسی قوانین مربوط به روان‌شناسی گشتالت ادراک و تطبیق آن‌ها با هندسه موجود در باغ ایرانی به تحلیل صورتی از ادراک که حاصل درگیری توأمان حواس پنج‌گانه و تأثیر قوانین گشتالت بر آن‌هاست می‌پردازد. در این راستا، پژوهش حاضر از دو پرسش اصلی برخوردار است:

- هندسه کالبدی باغ شازده ماهان تا چه میزان منطبق بر قواعد روانشناسی گشتالت است؟

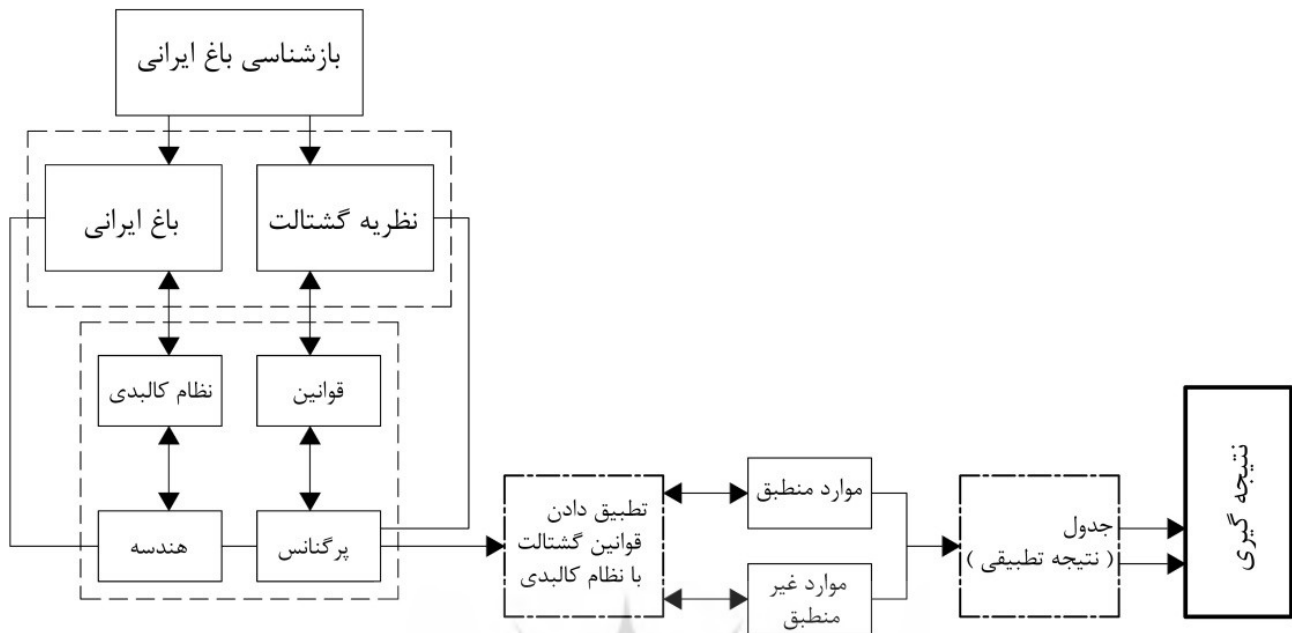
- چگونه ادراک در محیط باغ ایرانی بر پایه روانشناسی گشتالت امکان‌پذیر می‌باشد؟

بدون شک شناخت باغ ایرانی با توجه به بین‌المللی بودن این میراث از منظر جهانی و شناسایی تفکرات طراحانه مؤثر در آن از حیث تاریخی و مباحثاتی که از جنبه استمرار در روندهای طراحی معاصر در جریان است حائز ارزش و دارای اهمیت است. بر این اساس این پژوهش با ضرورت شناخت باغ ایرانی از جنبه معرفت‌شناسانه، پژوهشی توسعه‌ای و کاربردی است.

روش تحقیق

استخراج ادراک، درک هندسه و تناسبات در محیط، یکی از رویه‌های قابل‌اعتماد جهت شناسایی روان‌شناسی ادراک مورد بحث در فضا است. این موضوع توسط فرایندی علمی صورت می‌پذیرد که اصل و جوهره این روند، به تعداد متغیرهای مداخله‌گر در حواس و ماهیت ذاتی هر حس، در کنار نظریات و مکاتب گوناگون آن وابسته است. به همین سبب واکاوی و پژوهش در این حیطه با سختی و دشواری‌های بسیاری همراه بوده که همین امر و تأثیرپذیری نتایج بر پایه مشاهدات، روایی پژوهش را متناسب با مشاهده‌گران کاهش می‌دهد. در این نوع از پژوهش، مشاهده ناب نخستین، نقش اصلی را دارد. منظور از مشاهده ناب نخستین، درک یک پدیده به همراه چیستی و ذات آن است به گونه‌ای که پژوهشگر از قبل درباره آن ذهنیتی نداشته باشد. طبق سخنان اسپینگلبرگ «پدیدارشناسی عملی است جدی جهت از میان برداشتن الگوهای عادی و فکری مردم و رجوع به پاکی پیشین نخستین دیدن. این عمل کاملاً آگاهانه و با هشجاری صورت می‌گیرد و توصیفات دقیق و شهود صادق از ویژگی‌های آن است. به همین سبب این امر نیاز به مقدار زیادی استعداد، تربیت و خود انتقادی دارد» (Spiegelberg, 2012, 680-717).

این پژوهش از الگوی پدیدارشناسی سازه‌ای در گام‌های شش‌گانه طرح اسپینگلبرگ، اندیشمند این حوزه و روش خودکاوی پنج‌مرحله‌ای موستاکاس، دیگر اندیشمند این حوزه، بهره برده است. در روند پدیدارشناسی سازه‌ای، پدیده‌ها آن گونه که در ادراک و آگاهی ثبت و ساخته می‌شوند، مورد بحث قرار می‌گیرند. بر این اساس روند کار بر پایه شناسایی و سازمان‌دهی و تحلیل

تصویر ۱. مکانیزم استنتاج و روش تحقیق. مأخذ: نگارندگان.

زندگی، جنسیت و سایر عامل‌هایی که در مفهوم کلی «تجربه فرد» طبقه‌بندی می‌شوند، حائز ارزش است و در تفسیر گیرنده دخالت دارد (خسروی، ۱۳۸۲).

در ادامه می‌توان بیان کرد که دانش پدیدارشناسی اگرچه صرفاً به بحث فلسفه تعلق دارد و در جستجوی یافتن بی‌واسطه خود پدیدارهاست، اما دارای دامنه نفوذ بسیار وسیعی است و حوزه‌های دانشی دیگر نظیر هنر، دین، علوم انسانی و ... را دربرمی‌گیرد (شیرازی، ۱۳۹۱). از این‌رو، این مهم در حیطه معماری و شهرسازی نیز جایگاه ارزشمندی دارد و توسط نظریه‌پردازان این عرصه مانند یوهانی پالاسما، استیون هال^۴، آلبرتو پرز گومز^۵، پیتر زومتور^۶ و ... شرح و بسط یافته است.

در دهه ۱۹۸۰ م. آلبرتو پرز گومز با الهام گرفتن از اندیشه‌های هایدگر، سعی در تأکید بر بعد متافیزیکی و نمادین معماری داشت (Perez Gomez, 1990). سپس در دهه ۱۹۹۰، وی با التفات به نظریات مرلوپوینتی مفهوم اتمسفر را مطرح کرد که یکی از اصلی‌ترین مفاهیم معماری پس از دوران مدرن است (Perez Gomez, 2016). پس از آن، پیتر زومتور تعریفی نوین برای اتمسفر ارائه کرد که در آن اتمسفر را صرفاً وابسته به حس بینایی ندانست و آن را در سایه ادراکات حسی تعریف کرد (Zumthor, 2006). همچنین یوهانی پالاسما نیز دیگر اندیشمندان این حوزه، پدیدارشناسی را «هنر ظریف مواجهه با جهان» معرفی کرد (Pallasmaa, 2005). علاوه بر این وی وظیفه معماری در عرصه پدیدارشناسی را مرئی‌ساختن نحوه لمس شدن ما توسط جهان دانست. در حقیقت می‌توان بیان کرد که هر تجربه بساواپی در معماری چندحسی است و به صورت

کیفیت‌های ماده، فضا و مقیاس به‌گونه‌ای مساوی میان تمامی ابزارهای ادراکی مانند چشم، گوش، زبان و ... تقسیم شده است (ibid.). در ادامه استیون هال نیز پدیدارشناسی را علمی فلسفی دانست که توسط برنتانو^۷ و هوسرل پدید آمد و در ادامه به‌واسطه مرلوپوینتی گسترش یافت و تعبیر خود این مهم را بدین نحو بیان کرد که ما نباید در پس رویدادها به دنبال دلیل باشیم بلکه آن‌ها دلیل و علت خود را می‌نمایانند (هال، گومز و پالاسما، ۱۳۹۴). همچنین نکات اصلی در دیدگاه هال مفاهیمی نظیر نور، رنگ، اختلاف‌منظر^۸، دیرند^۹ و فرم متخلخل است (طهوری، شریفیان، اعتصام و ذبیحی، ۱۳۹۸). همچنین می‌توان نتیجه گرفت، منظور و مقصود تمامی اندیشمندان از پدیدارشناسی فضا، خلق و آفرینش محیطی است که منجر به تعالی و بهبود کیفیات زندگی آدمی باشد (همان؛ جدول ۱).

ادراک دارای ابعاد مفهومی گوناگونی است. ادراک را پدیده‌ای خطاب می‌کنند که به‌مانند فرایند ذهنی توسط تجارب حسی قبلی توسعه‌پذیر بوده و از راه آن رابطه‌ها، فعلیت‌ها و معناهاى اشیاء قابل‌فهم می‌گردد (ایروانی و خدایپناهی، ۱۳۹۴، ۲۵). در بیان جان لنگ، این فرایند به‌عنوان محل تلاقی شناخت با واقعیت، به‌صورت فعال و هدفمند موجب کسب اطلاعات از محیط شده (لنگ، ۱۳۹۰، ۹۷)، همان اتفاقی که به‌صورت طبیعی در ضمیر ناخودآگاه انسان در مواجهه با محیط و درک آن می‌افتد. در این رخداد، انسان به‌عنوان ادراک‌کننده، هم مخاطب است و هم خود جزئی از محیط مورد مشاهده به‌حساب می‌آید و این امر به‌واسطه رفتار او و حرکتش در فضا، در تعریف حدود و ویژگی‌های محیط تأثیرگذار است (مرتضوی، ۱۳۸۰، ۶۶).

تصویر ۱. مکانیزم استنتاج و روش تحقیق. مأخذ: نگارندگان.

جدول ۱. پژوهش‌های پیشین در خصوص ادراک. مأخذ: نگارندگان.

نگارنده	نتایج پژوهش پیرامون پدیدارشناسی و ادراک
فخنر (Fechner, 1860)	ارتباط میان یک محرک حسی به‌عنوان پیام و تجزیه و تحلیل آن را از طرف گیرنده دریافت و قوانین حاکم بر این رابطه را کشف کرد.
گروتر (Grütter, 1987)	ارسطو نخستین کسی بود که حواس را در پنج حس تعریف کرد: بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی و لامسه. اگرچه که هر یک از این حواس وظیفه‌ای ویژه و کاملاً اختصاصی دارد، اما انجام فرایند ادراک معمولاً تنها با همکاری اندام‌های مختلف انجام می‌شود.
خسروی (۱۳۸۲)	فروید معتقد بود که غرایض، انرژی اصلی را برای رشد شخصیت فراهم می‌آورد. به اعتقاد وی ادراک کودک از تفاوت‌های آناتومیک بین پسرها و دخترها رویدادی محوری در شکل‌گیری شخصیت آن‌هاست. فروید در تفسیر تفاوت‌های جنسیتی به‌جای تأکید بر تبیین‌های ژنتیکی و هورمونی، بر تجارب اولیه کودک در خانواده تأکید داشت.
پالاسما (Pallasmaa, 2005)	در معماری هر تجربه بساواایی، چندحسی است. کیفیت‌های فضا، ماده و مقیاس در چشم، گوش، بینی، پوست، زبان، اسکلت و عضله به‌طور مساوی تقسیم شده‌اند.
شیرازی (۱۳۹۱)	پالاسما خاطر نشان می‌سازد که تجربه معماری تجربه‌ای چند حسی است، و کیفیات ماده، فضا و مقیاس نه تنها با چشم، بلکه با گوش، بینی، پوست، زبان، اسکلت و عضلات سنجیده می‌شوند. به‌واقع ما معماری را از طریق همه حواس تجربه می‌کنیم.
پاکزاد و بزرگ (۱۳۹۱)	ادراک، مرحله‌ای است که در آن اطلاعات ارسال شده توسط حواس به مغز و دستگاه عصبی، سازمان‌دهی و تفسیر می‌شود.
ویلهم وونت (Wundt, 2016)	تصویرسازی ذهنی، همانند بسیاری خصوصیات دیگر که به‌صورت هنجار در جمعیت پراکنده است، جنبه ارثی دارد.

منظر زیبایی‌شناختی گروتر چنین بیان می‌کند که انسان دنیا را توسط محرک‌هایی جداگانه نمی‌بیند بلکه آن را در مجموعه‌هایی معنادار تجربه می‌کند و در این تعبیر هر آنچه دیده می‌شود، محرک‌های ترکیب‌یافته در سازمان‌هایی (گشتالت‌ها) است که معنی دارند (گروتر، ۱۳۸۶، ۳۱). در واقع به‌بیان دیگر ادراک انسان از محیط به‌صورت یک کل صورت می‌گیرد. طبق این نظریه در ابتدا شکل کلی تشخیص داده می‌شود و سپس اجزای آن ثبت می‌شوند و این نوعی تقدم کل است بر جزء.

آنچه در بازخوانی و بازشناسی باغ‌های ایرانی در تحقیقات معاصر و پیش از آن وجود دارد، بیشتر شامل بررسی باغ از منظر پدیدارشناسی توصیفی در رابطه با خاستگاه این پدیده بوده است. به‌طور کلی پژوهش‌های معاصر درباره باغ ایرانی را می‌توان در سه دسته از رویکردهای مشخص معرفی کرد (تصویر ۳). پژوهش حاضر که به‌نوعی با استناد به رویکرد اول و جهت بسط‌یابی درون رویکرد سوم رخ داده است قصد دارد باغ ایرانی را با توجه به تحقیقات صورت‌گرفته با دیدی متفاوت و بهره‌جستن از علم پدیدارشناسی و روانشناسی، باغ ایرانی را از دریچه تازه‌ای بازشناسد.

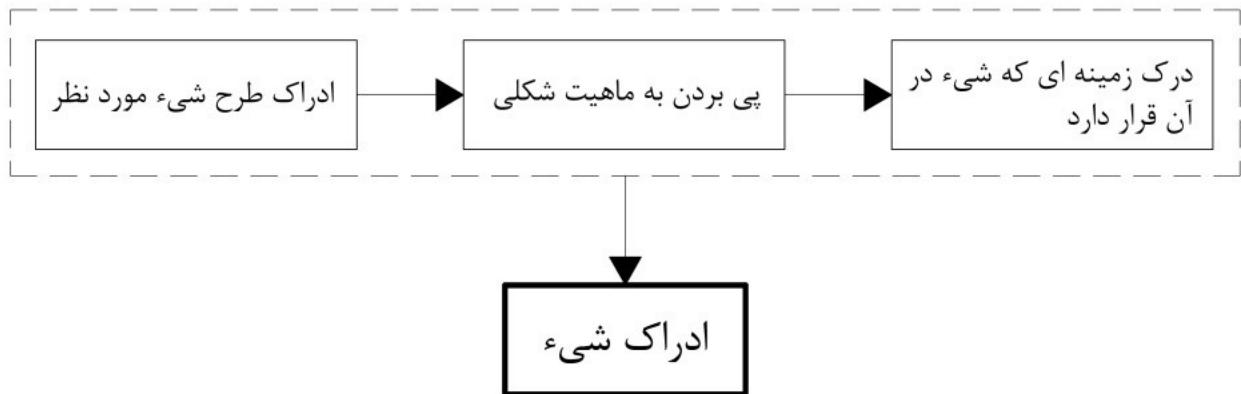
مبانی نظری

منظر را می‌توان در ادراک انسان به‌عنوان یک پدیده تعریف کرد.

به‌بیان دیگر اینکه مشاهده‌گر چه رفتار و چه اهدافی دارد، می‌تواند در تعریف محیط و محدودیت‌بخشی به فضا تأثیر گذارد. نکته حائز ارزش در این فعلیت این است که نظم‌پذیری مؤثر از طرح، شکل و زمینه‌های پیرامونی، می‌تواند موجب سازمان‌دهی بهتر ادراک آدمی از محیط واقع شود و عدم وجود این سه عنصر، از درک امور و فهم صحیح از اشیاء می‌کاهد (ایروانی و خدا پناهی، ۱۳۹۴، ۱۵۰).

همان‌طور که در تصویر ۲ مشاهده می‌شود، ادراک شیء بر اساس یک روند منظم و پی‌درپی شکل می‌گیرد. به این صورت که از ادراک طرح شیء آغاز شده و پس از پی‌بردن به ماهیت آن با درک زمینه‌ای که شیء در آن قرار دارد به پایان می‌رسد. البته باید خاطر نشان کرد که این مراحل در بیشتر اوقات آن قدر به‌سرعت اتفاق می‌افتد که شخص متوجه آن نیست.

واژه گشتالت در زبان انگلیسی به Form (صورت) یا Configuration (شکل‌بندی) برگردانده شده است. گشتالت یک نظام فکری در روانشناسی است که به‌طور عمده با مطالعه ادراک سروکار دارد و در آن طرح، سازمان‌بندی، کل و ویژگی‌های میدانی مورد تأکید قرار دارد (اتکینسون و هیلگارد، ۱۳۷۸، ۵۰۹). مفهوم گشتالت یا شکل کلی عبارت است از سازمانی که خصوصیات اجزای تشکیل‌دهنده یا فزاینده جزئی به‌تمامی کل آن سازمان بستگی دارد (ایروانی و خداپناهی، ۱۳۹۴، ۲۵). از

تصویر ۲. فرایند ادراک بر اساس روند منظمی از طرح، شکل و زمینه. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۳. پیشینه پژوهش بر اساس رویکردهای صورت گرفته در پژوهش‌های معاصر مأخذ: شاهچراغی، ۱۳۸۸.

انواع سبزی‌نگی همچون گل، گیاه، درخت و آب و بناهای ویژه‌ای که می‌بایست از قواعد هندسی و باورهای پیروی نمایند، بنیان گردیده است (دائرةالمعارف اسلامی، ۱۳۸۱، ۲۰۶).

فعالیت سازمان یافته مغز بر ادراکات مسلط است و نه محرک‌هایی که به صورت احساس‌های مجرد وارد این میدان پویای فعال می‌شوند (شاپوریان، ۱۳۸۶، ۸۴). ما کل را ابتدا به عنوان کل قبول می‌کنیم و سپس به تجزیه و تحلیل اجزای سازنده آن می‌پردازیم. به طور مثال با نگاه کردن به اجزای باغ ایرانی به طور مجزا و یا مطالعه درباره آن‌ها قادر به درک تجربه قرارگیری در محیط باغ نیستیم. در واقع باغ ایرانی چیزی فراتر از مطالعه و حتی نگاه کردن از دور به این موضوع است. باغ ایرانی دارای کیفیتی منحصر به فرد است که تنها با قرارگیری در محیط آن و درگیری هم‌زمان تمامی عوامل تأثیرگذار در آن قابل درک است (جدول ۲).

در چنین تعبیری یک شکل کلی به مجموعه‌ای اطلاق می‌شود که ویژگی‌های عناصر آن در کنار یکدیگر دارای معنا و مفهوم هستند و هیچ کدام از آن‌ها به تنهایی وجود ندارد و نمی‌تواند مجموعه‌ای تصور شود که در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. این

این پدیده از طریق حواس با محیط و محرک‌ها و به کمک ارتباط جسمانی منجر به ایجاد حس و ثبت در خاطره ذهنی فرد می‌شود (سرمدی، شاهچراغی و کریمی فرد، ۱۳۹۹، ۲۷). این موضوع در تعامل انسان و محیط در رابطه‌ای میان ادراک کننده و ادراک شونده، محصولی پیوسته عینی و ذهنی پدید می‌آورد (همتی و صابونچی، ۱۴۰۰، ۱۴) که به عوامل فضایی - بصری، عملکردی - بصری، رفتاری - بصری وابسته است (گلستانی، خاکزند، فیضی و کریمی، ۱۳۹۹، ۳۵).

باغ ایرانی در پی ترکیب عناصری مشخص و مقدس در یک دستگاه و منظومه فکری شکل می‌گیرد و در این میان برخی عناصر فرعی به قوام هرچه بیشتر نتیجه این ترکیب و تعریف کمک می‌کنند. باغ در سرزمین ایران، پدیده‌ای فرهنگی، کالبدی و تاریخی است که به صورت محدود‌های محصور که معمولاً در آن ابنیه در نظام معماری مشخصی با آب و گیاه تلفیق گردیده‌اند محیطی ایمن، آسوده و مطلوب را برای انسان به ارمغان می‌آورند (شاهچراغی، ۱۳۸۸، ۷۲). از منظر واژه‌شناسی نیز، باغ در دائرةالمعارف اسلامی، به محوطه یا محوطه‌هایی که غالب آن‌ها محصور ساخته شده اطلاق شده که با بهره‌گیری از

جدول ۲. نگاه کل به جز به کالبد باغ ایرانی. مأخذ: نگارندگان بر اساس شاهچراغی، ۱۳۸۸.

باغ ایرانی	
نظام‌های کالبدی	
منظر	متأثر از نظام کاشت در باغ ایرانی است
کاشت	هم مؤثر بر نظام ساختار هندسی و هم متأثر از آن است (شیوه کاشت)
آب	حرکت روان آب در جهت شیب زمین، منطبق بر نظام ساختار هندسی
ساختار هندسی	نظام تلفیق‌دهنده عناصر طبیعی و مصنوع
استقرار ابنیه	نظم‌دادن به عناصر مصنوع، منطبق بر نظام ساختار هندسی
سایه	کاشت انواع درختان بلند و سایه‌افکن، منطبق بر نظام ساختار هندسی
آواها	حضور پرندگان و آوای خوش آن‌ها - آوای جریان آب در محیط باغ
عناصر شکل‌گیری	
آب	آب، گیاه
طبیعی	طبیعی، مصنوع
سر در	سر در، دیوار، کوشک

به‌طور کلی فضای حیاتی که با حواس خودمان با آن ارتباط برقرار می‌کنیم، تا شرایط را بیشتر بشناسیم، به‌صورت یک‌دست و همسان نیست بلکه از دو قسمت تشکیل شده است. قسمتی که مشخص و برجسته است و خصوصیت شیء بودن دارد (نقش) و قسمتی که شامل اشیاء و پدیده‌هایی است که به کلی در محیط ادراکی ما مستهملک شده‌اند (زمینه) (شاپوریان، ۱۳۸۶، ۹۵). برای مثال می‌توان تفاوت دید در شب و روز و وارونگی نقش و زمینه را مثال زد. معماری در روز در بازتاب روشنایی بیرون به دیده می‌آید، اما در شب معماری با روشنایی از درون نمایان می‌گردد (حبیب، ۱۳۹۱، ۱۱۲) (تصویر ۴).

مجاورت^{۱۲}: مجاورت ساده‌ترین شرط سازمان‌دهی فضایی است. بر اساس این اصل، اشیایی که به هم نزدیک‌ترند، چه از نظر مکانی و چه از نظر زمانی در یک مجموعه دیده می‌شوند (شاپوریان، ۱۳۸۶، ۹۷). اگر بخواهیم خطوط یا نقاطی را به یکدیگر وصل کنیم، نقاط یا خطوط نزدیک‌تر، زودتر به هم مرتبط می‌شوند تا نقاط دورتر (گروتر، ۱۳۸۶، ۳۵).

به‌عبارت‌دیگر، عناصر متناسب نزدیک به هم مثل اینکه به یک شکل تعلق داشته باشند، به‌صورت یک مجموعه و یک کل ادراک می‌گردند (ایروانی و خداپناهی، ۱۳۹۴، ۱۵۱). در واقع هر چه فاصله بین موضوعات (مکانی و زمانی) کمتر باشد و موضوعات به هم نزدیک‌تر باشند، کل‌های پایدارتری به وجود می‌آید و به همان صورت هر چه این فاصله بیشتر باشد دیگر وحدتی بین اجزاء وجود نخواهد داشت.

تشابه^{۱۳}: همان‌طور که از نام این اصل برمی‌آید شباهت نقش

موضوع پایه و اساس نظریه گشتالت در تعریف اصولی شکل کلی در نظام ادراکی است. جهت بیان بهتر این مهم، در این قسمت به برخی از قوانین سازمان‌دهی بصری در گشتالت که تأثیر مستقیم بر پدیدارسازی ادراک مخاطب دارد اشاره می‌شود:

قانون پراگنانز یا فراگیری^{۱۰}: یکی از مهم‌ترین قانون‌های گشتالت قانون فراگیری یا جامعیت است که می‌توان این قانون را سرچشمه تمام اصول در روانشناسی گشتالت دانست. در واقع پراگنانز همانند سایر اصول گشتالت به‌صورت یک قانون جزئی نیست بلکه خود به‌صورت یک کل عمل می‌کند که سایر قوانین زیرمجموعه‌ای از آن به شمار می‌روند.

بر طبق این قانون، سیستم ادراکی انسان تمایل و گرایش به ساختن ادراکاتی به شکل، نظم، ترتیب، سادگی، زیبایی و توازن به‌صورت یک کل منسجم دارد (Samba sila, 2003). این قانون بیانگر این واقعیت است که سازمان روانی همواره به هیئت و شکل مطلوب و کمال یافته گرایش دارد. به عبارتی در فرم‌های ناقص یا قطعاتی از یک فرم، میل بر این است که به هنگام ادراک، این فرم به‌صورت تصویری خوش‌فرم تکمیل شود (بنی‌هاشمی، ۱۳۸۹، ۸۳). حال با استفاده از این توصیفات می‌توان به تجزیه و تحلیل اصول منتج‌شده از قانون پراگنانز پرداخت.

نقش و زمینه^{۱۱}: در تبیین فرایند ادراک به فرایند منظمی اشاره کردیم که از ادراک طرح شیء آغاز شده و به درک زمینه‌ای که شیء در آن قرار دارد ختم می‌شد که می‌توانیم طرح و ماهیت شکلی شیء موردنظر را به‌عنوان نقش و محیطی که شیء در آن قرار دارد را به‌عنوان زمینه در نظر بگیریم.

برحسب ضرورت، زیر تابش نور آفتاب باقی می‌مانند. بنابراین دنیای درونی، متفاوت از دنیای بیرونی، در تقابل چشمگیر بین خشکی مرزناپذیر و شکل ناگرفتنی صحرای پیرامون و سرسبزی انبوه محصور داخلی، از مسافت‌های دور خودنمایی می‌کند (نعیما، ۱۳۸۷، ۱۶۹).

• بررسی قوانین تشابه، مجاورت و بستگی: چیزی که در وهله اول با نگاه کردن به باغ دیده می‌شود دو مستطیل عمود بر هم و کامل است که مستطیل بزرگ‌تر دارای سه محور طولی است. این حالت، انتزاعی‌ترین برداشت از باغ است که در نتیجه ترکیب اصول گشتالت و تأثیر آن بر انسان به وجود می‌آید. اما بعد از درک باغ به صورت کلی با دقت در ساختار آن متوجه نظام هندسی و تقسیمات منظم آن می‌شویم. در واقع همان توضیحاتی که در رابطه با گشتالت به آن پرداخته شد در ادراک باغ و جزئیات آن صدق می‌کند. بدین معنی که ابتدا باغ را به صورت یک کل درک می‌کنیم و سپس به صورت مرحله‌به‌مرحله به جزئیات آن پی می‌بریم.

همان‌طور که پیشتر بیان شد، گشتالت‌ها برگرفته از خلق یک نمود ساده برای یک فرم یا شکل کلی هستند (Nan et al., 2011). در تصویر ۷ یک گروه‌بندی مترقی (از چپ به راست) به‌واسطه قوانین تشابه، مجاورت و بستگی را می‌بینیم که از یک انتزاع ساده آغاز شده و به صورت مرحله‌به‌مرحله به ادراک کل ختم می‌شود.

البته باید خاطرنشان کرد در مجموعه‌هایی همچون باغ شازده که دارای کوشک نیز هستند، چنانچه در تصویر ۸ مشاهده می‌شود، قوانین گشتالت در رابطه با تشخیص و ادراک کوشک‌ها و بناهای حاضر در مجموعه نیز تأثیرگذارند. به این صورت که در رویارویی با آنها ابتدا کوشک را به‌عنوان یک کل درک کرده و

متقابل تحریکات محیطی و فعالیت حواس پنج‌گانه تحت نفوذ قانون پیرگنانس صورت می‌گیرد. به این صورت که انسان به‌وسیله حواس خود تحریکات محیطی را دریافت می‌کند و بعد از آن به‌وسیله اصول منتج شده از قانون پیرگنانس به تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازد، که نتیجه این تجزیه و تحلیل به ادراک انسان از محیط می‌انجامد.

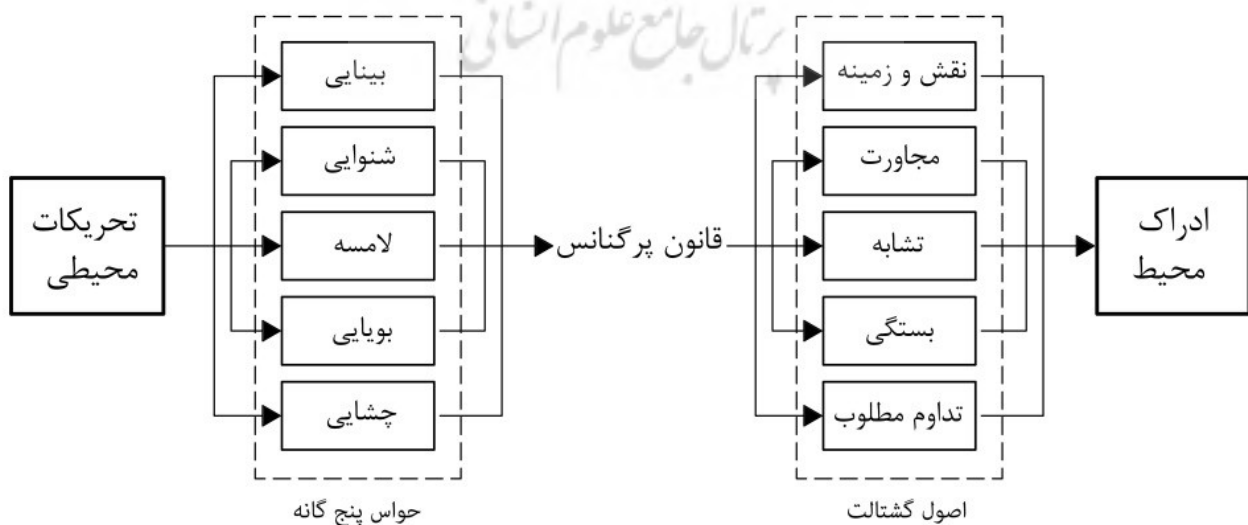
بحث

در این قسمت با استفاده مطالب ارائه شده در مبانی به تجزیه و تحلیل حضور و تأثیر اصول گشتالت در نظام‌های کالبدی باغ ایرانی پرداخته می‌شود. برای این منظور نمونه‌ای از باغ ایرانی که در حال حاضر هم به حیات خود ادامه می‌دهد انتخاب شده است. نمونه انتخاب شده باغ شاهزاده در ماهان کرمان است که از لحاظ دسته‌بندی، در ردیف باغ تخت‌ها^{۱۸} قرار می‌گیرد.

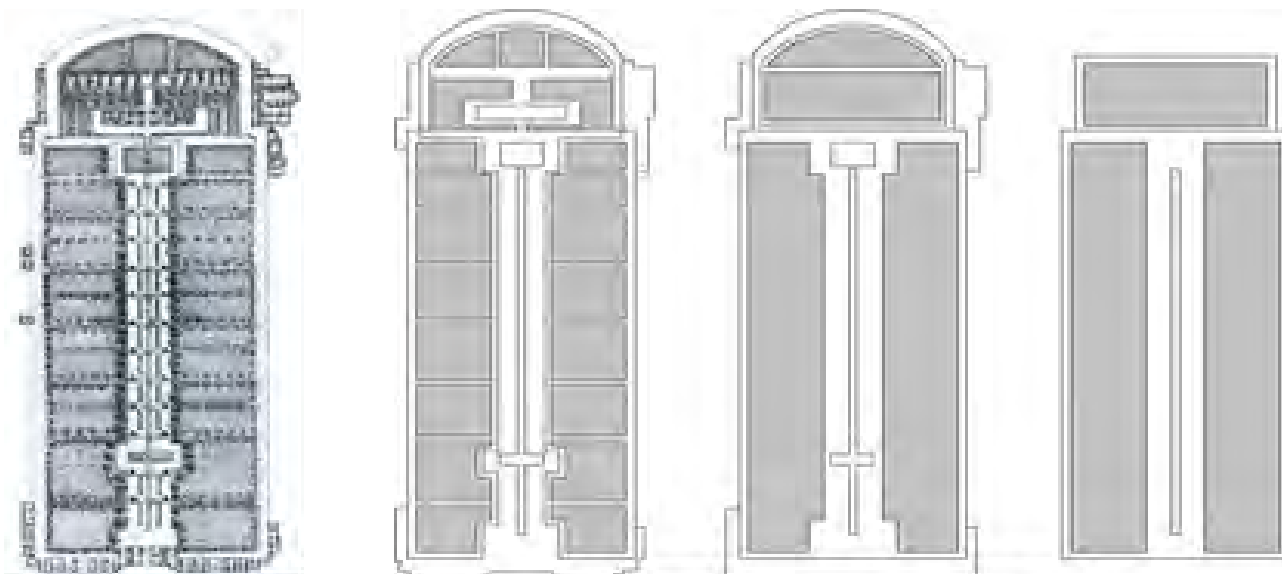
• باغ شازده ماهان

طرح باغ شازده ماهان به صورت باغ گسترده^{۱۸} است و از لحاظ کارکردی از انواع باغ تخت‌ها به شمار می‌رود که به صورت مطبق و تراس‌بندی شده و تحت تأثیر شیب تند زمین موجود شکل گرفته است. در این باغ آب در محور اصلی قرار دارد و به صورت یکنواخت از تراس‌های ایجاد شده در باغ با صدایی دل‌نشین به سمت ورودی باغ در حرکت است.

باغ شازده در دیواری بلند به شکل مستطیل و به طول ۴۱۶/۸ متر و عرض ۱۲۲/۳۰ متر به مساحت پنج هکتار با شیبی حدود ۴/۶ درصد رو به قله کوه جوپار (در جنوب باغ) محصور است. جهت باغ با توجه به نظام استقرار، وضعی را به وجود آورده که درخت‌های سایه‌افکن‌ها تنها به روی پیاده‌راه‌های محورهای فرعی، مرز دو کرت و پیونددهنده پیاده‌راه‌های مرکزی با پیاده‌راه جوار حصار سایه می‌افکنند و کرت‌های درخت‌های میوه،

تصویر ۶. فعالیت ادراکی و رابطه میان محرک‌های حسی و اصول منشعب از گشتالت. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۷. فرایند ادراک و تشخیص (ساده‌سازی) هندسه موجود در باغ شازده منطبق بر اصول گشتالت. مأخذ: نگارندگان.

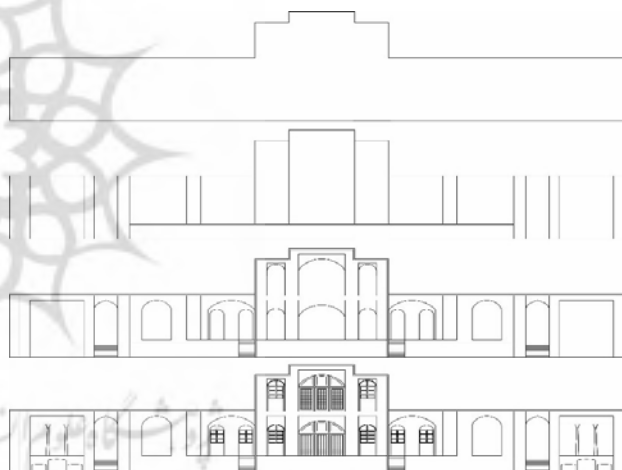
قانون مجاورت در ارتباط با آبشارها و ریزش آب از آنها از نظر زمانی نقش مهمی را ایفا می‌کند.

بر اساس تصویر ۱۰، آبشارها به صورت پله‌پله آب را از بالا به سمت پایین هدایت می‌کنند. این فرم آبشارها باعث می‌شود که حرکت آب دارای یک ریتم منظم باشد و بر اساس قانون مجاورت، تقسیمات و روند حرکت آب در هر کدام از آبشارها به صورت یک کل درک می‌شود. بدین معنی که صدای آب به صورت یک حرکت متناوب و ترکیبی از صدای آبشارها و جاری شدن آنها در آب‌مای پایین آنها در ذهن ثبت می‌شود.

- بررسی قانون تداوم مطلوب: در رابطه با قانون تداوم مطلوب نیز می‌توان گفت به دلیل فرم کلی باغ و هندسه موجود (باغ به صورت مطبق) تأثیر بسزایی در دید انسان و ادراک او از محیط باغ دارد. در واقع پیوستگی فضا در باغ ایرانی از جمله مهم‌ترین ویژگی‌های حاضر در باغ ایرانی است. به این صورت که یک محور اصلی از ابتدا تا انتهای باغ به همراه درختانی سرپه‌فلک کشیده دید انسان را به سمت کوشک و انتهای باغ هدایت می‌کنند و با این کار باعث به وجود آمدن یک قاب مناسب و یک مخروط بینایی می‌شود.

علاوه بر این، عنصر مهمی مانند آب، که در درون جوی‌ها جریان دارد، طی مسیر خود به کوشک می‌رسد و گاهی اوقات حتی وارد کوشک می‌شود. حضور مسیر جریان آب و عبور آن از داخل کوشک و امتداد یافتن دوباره آن در فضای باغ چنان هنرمندانه فضای بیرون و درون را به هم متصل می‌کند که هیچ جدایی میان این دو حس نمی‌شود (شاهچراغی، ۱۳۸۸، ۶۵).

به‌طور کلی می‌توان گفت نظام معماری باغ ایرانی که چگونگی

تصویر ۸. دنباله‌ای (فرایندی) از ادراک کوشک مجموعه شازده ماهان منطبق بر اصول گشتالت مأخذ: نگارندگان.

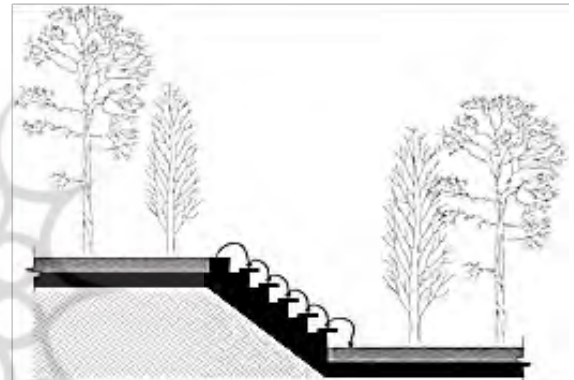
بعد از آن به تجزیه و تحلیل جزئیات مربوط به آن می‌پردازیم.

- بررسی قانون نقش و زمینه: به دلیل تراکم بالای کرت‌بندی‌ها در این باغ که باعث شده است تنها مسیر اصلی در دید باشد، قانون نقش و زمینه در ادراک هندسه باغ تقریباً بی‌تأثیر است. اما در هنگام حضور در باغ در زمان‌های مختلف و با توجه به تفاوت دید در شب و روز می‌توان تأثیر قانون نقش و زمینه و وارونگی این قانون را مشاهده کرد (تصویر ۹).

- بررسی قانون مجاورت: در رابطه با قانون مجاورت می‌توان گفت به دلیل نزدیکی کرت‌ها در قسمت کاشت درختان، کرت‌ها به صورت یک کل درک می‌شوند و همچنین به دلیل اینکه باغ به صورت مطبق طراحی شده است در صورت حضور در باغ،

تصویر ۹. باغ شازده ماهان، وارونگی نقش و زمینه بر اساس تفاوت دید در شب و روز. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۰. فرایند ادراک محیط (صدای ریزش آب در آبشارها) در باغ شازده ماهان منطبق بر قانون مجاورت (از لحاظ زمانی). مأخذ: نگارندگان.

جدول ۳. جدول تطبیقی اصول گشتالت و هندسه موجود در باغ ایرانی و ارتباط آنها با حواس پنج‌گانه. مأخذ: نگارندگان.

ارتباط با حواس پنج‌گانه					باغ شازده ماهان	قوانین گشتالت
لامسه	چشایی	بویایی	شنوایی	بینایی		
				•	تقسیمات کرت‌ها و ترکیب آنها با محوطه تفاوت دید در شب و روز	نقش و زمینه
•	•			•	حضور کرت‌های نزدیک به هم در قسمت کاشت درختان مجاورت درختان و گیاهان در کنار هم	مجاورت (مکانی)
			•	•	حرکت آب و ریزش آب در آبشارها	مجاورت (زمانی)
•			•	•	تشابه کرت‌ها، آبشارها، طبقات باغ و گیاهان	تشابه
•		•	•	•	وجود مخروط دید و ایجاد وسعت مجازی حضور دیوار دور‌تادور باغ	بستگی یا فضای محصور
•		•	•	•	وجود قاب مناسب حضور آب و پیوستگی فضای درون و بیرون	تداوم مطلوب

محیط پیرامون متکی است و از همین رو تنها یک اثر هنری نیست بلکه یک پدیده فرهنگی و چندبعدی است. این مهم می‌تواند در ارزیابی باغ و توسعه الگوی آن در شهرهای معاصر منطبق بر فرایند ادراکی آن توسط انسان امروز، طرح، توسعه و بازشناسی شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. Edmund Husserl.

۲. Martin Heidegger.

۳. Juhani Pallasmaa.

۴. Steven Holl.

۵. Alberto Pérez-Gómez.

۶. Peter Zumthor.

۷. Brentano.

۸. Parallax.

۹. Duration.

۱۰. Pragnanz.

۱۱. Figure-ground.

۱۲. Proximity.

۱۳. Similarity.

۱۴. Closure.

۱۵. Good continuation.

۱۶. انسان مایل است که کل‌ها و واحدهایی را که به صورت طبیعی وجود دارند، به همان صورت درک کند و در صدد تجزیه برنیاید. به دلیل اینکه عمل تجزیه مستلزم کوشش و صرف انرژی است. (بنگرید به ایروانی و خداپناهی، ۱۳۹۴، ۱۵۳).

۱۷. از باغ‌های گسترده ایرانی با طرح خاص، مطبق و تراس‌بندی شده که تحت تأثیر شیب تند زمین موجود شکل گرفته است (بنگرید به شاهچراغی، ۱۳۸۹، ۵۲).

۱۸. این دسته از باغ‌ها، شناخته‌شده‌ترین انواع باغ‌های ایرانی هستند و هر جا که سخن از باغ ایرانی است، منظور گوینده یا محقق همین دسته از باغ‌های ایران است که از گذشته تا کنون با کاربری‌های مشخص در الگوی جامع باغ ایرانی ساخته شده‌اند (همان، ۴۹).

فهرست منابع

• اتکینسون، ریچاردسی و هیلگارد، ارنست رویپکوت. (۱۳۷۸). *زمینه روانشناسی* (ترجمه محمدتقی براهنی) (ج. ۱). تهران: رشد.

• ایروانی، محمود و خداپناهی، محمد کریم. (۱۳۹۴). *روانشناسی احساس و ادراک*. تهران: سمت.

• بنی‌هاشمی، سمانه. (۱۳۸۹). اصل گشتالت در علوم مختلف و کاربرد آن در معماری و شهرسازی. *آبادی*، ۳۱ (۶۶)، ۷۶-۸۴.

• پاکزاد، جهان‌شاه و بزرگ، حمیده. (۱۳۹۱). *الفبای روانشناسی محیط برای طراحان*. تهران: آرمان شهر.

• خسروی، زهره. (۱۳۸۲). *مبانی روان‌شناختی جنسیت*. تهران: دانشگاه الزهرا.

• سرمدی، صدف؛ شاهچراغی، آزاده و کریمی فرد، لیلیا. (۱۳۹۹). فرایند ادراک منظر بر پایه ادراکات حسی و عقلی. *باغ نظر*، ۱۷ (۸۸)، ۲۷-۳۸.

• شاپوریان، رضا. (۱۳۸۶). *اصول کلی روانشناسی گشتالت*. تهران: رشد.

آمیختگی نظام‌های کالبدی کاشت، آب، استقرار ابنیه، سایه، آواها و منظر را منطبق بر نظام ساختاری، معین می‌کند، شکل‌دهنده فضای باغ است: پیوسته و بدون مرز، بینابین بیرون و درون، وسیع با حسی نامحدود که موجبات فرح‌بخشی و روح‌افزایی انسان حاضر در آن می‌شود (همان).

با توجه به تعاریف و تحلیل‌های بیان‌شده، ارتباط هندسه موجود در باغ شازده با قوانین گشتالت را می‌توان به صورت **جدول ۳** بیان کرد.

جدول ۳ خلاصه‌ای از مطالب بیان‌شده در پژوهش است که به صورت کوتاه رابطه میان اصول گشتالت و ادراک انسان از باغ ایرانی به تفکیک قوانین حاضر در باغ شازده را بیان می‌کند. به این صورت که انسان در مواجهه با هر کدام از پدیده‌های موجود در باغ ایرانی (باغ شازده)، به چه صورت برخورد می‌کند و حواسی که بیشترین درگیری را در ادراک آن موضوع دارند کدامند.

نتیجه‌گیری

چنانچه مشخص شد، هندسه در باغ ایرانی، نظام‌بخش و شکل‌دهنده به کار کرد، کالبد و معناست. در این حال، عناصر محرک حواس پنج‌گانه در باغ، می‌تواند با تشدید تمرکز و منطبق بر قوانین ادراک، بر پیکره‌بندی محیط در ذهن کمک نموده و در مسیر ادراک فضا مؤثر واقع شود.

هندسه پلان باغ شازده ماهان با بهره از محورهای اصلی (معاير و پله‌ها)، ساختمان کوشک و محور آب و گیاه با تطابق نسبت به قوانین تشابه، مجاورت و بستگی از یک سو و هندسه کالبدی کوشک به کمک تقارن، مرکزیت، همراستایی خطوط با تطابق با قانون دنباله‌ای از سوی دیگر کمک می‌کند که باغ ایرانی شازده ماهان به صورت یک کل ادراک شود.

انطباق میان هندسه و نظام‌های کالبدی در مسیر ادراک با قواعد گشتالت مشخص کرد که در باغ ایرانی، مسیر ادراک از کل به جزء قابل تجربه است و طی آن باغ به همراه تمامی عناصر موجود در آن به صورت یک کل (باغ ایرانی) قابل درک است. این فرایند ادراک براساس نظریه روان‌شناختی گشتالت در گام نخست باعث می‌شود که انسان به وسیله حواس خود تحریکات محیطی را دریافت کند و بعد از آن به وسیله اصول منتج‌شده از قوانین گشتالت به تجزیه و تحلیل آن‌ها پردازد، که نتیجه این تجزیه و تحلیل به ادراک انسان از محیط می‌انجامد. باغ ایرانی به عنوان یک کل، حاصل پیوستگی عناصری است که به تنهایی از لحاظ کالبدی دارای معنی و مفهوم خاصی نیستند. در صورتی که با قرارگیری این عناصر در کنار یکدیگر (با تفکر، هندسه و جهان‌بینی خاص) مفهوم والایی به نام باغ ایرانی شکل می‌گیرد.

باغ ایرانی بر نگرش و باورهای شخصی انسان ایرانی در مواجهه با

- شاهچراغی، آزاده. (۱۳۸۸). تحلیل فرایند ادراک محیط باغ ایرانی بر اساس نظریه روانشناسی بوم‌شناختی. هویت شهر، ۳ (۵)، ۷۱-۸۴.
- شاهچراغی، آزاده. (۱۳۸۹). پارادایم‌های پردیس. تهران: جهاد دانشگاهی.
- شیرازی، محمدرضا. (۱۳۹۱). معماری حواس و پدیدارشناسی ظریف یوهانی پالاسما. تهران: رخداد نو.
- ظهوری، نیر؛ شریفیان، محمدمامین؛ اعتصام، ایرج و ذبیحی، حسین. (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی پدیدارشناسی معماری در نظریات یوهانی پالاسما و استیون هال. کیمیای هنر، ۸ (۳۳)، ۶۳-۸۰.
- گروتز، یورگ کورت. (۱۳۸۶). زیبایی‌شناسی در معماری (ترجمه جهان‌شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون). تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- گلستانی، نفیسه؛ خاک زند، مهدی؛ فیضی، محسن و کریمی باقر. (۱۳۹۹). تبیین ارتباط دوسویه ادراک منظر و مشارکت در فرایند توسعه منظر مشارکتی. باغ نظر، ۱۷ (۹۰)، ۳۵-۵۴.
- لنگ، جان. (۱۳۹۰). آفرینش نظریه معماری (ترجمه علیرضا عینی‌فر). تهران: دانشگاه تهران.
- محمدپور، احمد. (۱۳۹۷). ضد روش: زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. تهران: لوگوس.
- مرتضوی، شهرناز. (۱۳۸۰). روانشناسی محیط و کاربرد آن. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- نعیم، غلامرضا. (۱۳۸۷). باغ‌های ایران. تهران: پیام.
- نیچه و دیگران. (۱۳۸۵). هرمنوتیک مدرن: گزینه‌های جستارها (ترجمه بابک احمدی، مهران مهاجر و محمد نبوی). تهران: مرکز.
- هال، استیون؛ گومز، آبرتو پرز و پالاسما، یوهانی. (۱۳۹۴).

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
 عزیزی قهرودی، مهرداد و عسگری، علی. (۱۴۰۰). پدیدارشناسی باغ ایرانی براساس نظریه روان‌شناختی ادراک گشتالت (نمونه موردی: باغ شازده ماهان). مجله هنر و تمدن شرق، ۱۰ (۳۵)، ۴۵-۵۶.

DOI:10.22034/jaco.2022.328716.1232

URL: http://www.jaco-sj.com/article_147210.html

